

ISSN 1392 - 0391

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

7

Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia

Vilnius "Katalikų pasaulio" leidykla 1994

UDK 947. 45 (082)

Li-191

Redakcinė kolegija:

Egidijus Aleksandravičius

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Sudarytojai:

Egidijus Motieka

Rimantas Miknys

Vladas Sirutavičius

Recenzavo

dr. *Gediminas Rudis*

Leidinį parengti talkino:

Vytautas Jogėla

Raimundas Lopata

© "Katalikų pasaulio" leidykla

© Lietuvos atgimimo istorijos studijos

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Aldona Prašmantaitė</i> VILNIAUS BIBLIJOS DRAUGIJA (1816–1826)	8
<i>Ieva Šenavičienė</i> GAMTOS MOKSLAI IR DVASININKIJOS UGDYMAS LIETUVOJE XIX a.	24
<i>Vytautas Jogėla</i> VILNIAUS ROMOS KATALIKŲ DVASINĖS AKADEMIJOS ĮKŪRIMAS	56
<i>Vidmantas Edvardas</i> RELIGINIS TAUTINIS SAJŪDIS ŽEMAITIJOJE XIX a. PABAIGOJE	96
<i>Darius Staliūnas</i> VILNIAUS VYSKUPO E. ROPO VEIKLOS PĖDSAKAIS (1903–1907)	142
<i>Regina Laukaitytė</i> LEGALIOS KATALIKIŠKOS SPAUDOS PRADŽIA LIETUVOJE	220
<i>Aroldas Gaidys</i> LIETUVIŲ KATALIKIŠKŲ DRAUGIJŲ BRUOŽAI (1905–1907)	254
<i>Juozas Skirius</i> BAŽNYTINĖS "LIETUVIŲ DIENOS" SVARBA LIETUVAI (1916–1918)	317
<i>Raimondas Lopata</i> ANTANAS VISKANTAS IR BANDYMAS ATKURTI LDK	331

II. SENA DISKUSIJA	341
J.STAKAUSKAS IR V.BIRŽIŠKA APIE MOTIEJŲ VALANČIŲ IR JO LIETUVIŠKUMĄ	342
III. PUBLIKACIJOS	409
<i>Kazys Misius</i> APIE LIETUVIŲ SPAUDOS DRAUDIMĄ IR KATALIKŲ DVASININKIJOS VAIDMENŲ JŲ ĮGYVENDINANT	411
<i>Regina Laukaitytė</i> NESKELBTAS J.TOTORAIČIO STRAIPSNIS APIE DIDIŲ VILNIAUS SEIMĄ	435
<i>Regina Laukaitytė, Algimantas Katilius</i> BATAKIŲ DEKANATO KUNIGŲ SUSIRINKIMO NUTARIMAI (1906 m. sausis)	444
<i>Algimantas Katilius</i> PASKUTINIOJO ŽEMAIČIŲ VYSKUPO P.KAREVIČIAUS ATSIMINIMŲ FRAGMENTAS	452
STRESZCZENIE	488
SUMMARY	496
ZUSAMMENFASSUNG	504
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	512
VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	532
APIE AUTORIUŠ	542

III.PUBLIKACIJOS

APIE LIETUVIŲ SPAUDOS DRAUDIMĄ IR KATALIKŲ DVASININKIJOS VAIDMENŲ JŲ ĮGYVENDINANT

Parengė Kazys Misius

Lietuvių spaudos draudimo istorija nuodugniai išnagrinėta V. Merkio, A. Tylos, R. Vėbros ir kitų istorikų. Išleista spaudos draudimo panaikinimo byla¹, tačiau žemesnių carinės valdžios instancijų, formavusių „viršūnių“ politiką, skelbtų dokumentų minėtu klausimu beveik neturime. 1879-1882 m. buvo svarstomi įvairūs Rusijos imperijos vidaus politikos klausimai, tarp jų ir lietuvių spaudos draudimas.

1884 m. pradžioje vidaus reikalų ministras prašė Vilniaus generalgubernatoriaus ištirti, ar lietuvių spaudos draudimas duoda laukiamų rezultatų². 1884.III.18(6) generalgubernatorius kreipėsi į Vilniaus švietimo apygardos globėją N. Sergijevskį, kad jis parengtų rusiško alfabeto taikymo lietuviškiems leidiniams rezultatų išvadas³. Toje byloje yra ir atsakymo juodraštis. Atrodo, kad ši N. Sergijevskio nuomonė didžia dalimi lėmė tolesnį lietuvių spaudos draudimą ir persekiojimą.

Skelbiamas Vilniaus švietimo apygardos globėjo atsakymas dėl lietuvių spaudos draudimo yra ne minėtas juodraštis, bet mašinaraiščio nuorašas, saugomas Lietuvos valstybiniame istorijos archyve, Vilniaus švietimo apygardos valdybos fonde (LVIA. F. 567. Ap. 1. B. 120. L. 37-49). Dokumentas liudija, kad caro pareigūnai visiškai nesiskaitė su lietuvių tauta, ignoravo jos gyvybinius interesus. N. Sergijevskis svarbiausia lietuvių spaudos draudimo nepasisekimo priežastimi per pirmąjį dvidešimtmetį laikė vyskupo M. Valančiaus ir kunigų pasipriešinimą.

Копія съ записки, представленной Г.Виленскому Генераль-Губернатору при письмѣ Г.Полечителя Виленскаго Учебнаго Округа, отъ 25 Апрѣля 1884 г. за № 2415.

Съ тѣхъ поръ, какъ въ 1865 г. послѣдовало распоряженіе Графа Муравьева прекратить печатаніе какихъ бы то ни было изданій на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчіяхъ латинопольскими буквами и поручено было Виленскому Цензурному Комитету разрѣшать печатаніе такихъ изданій въ томъ лишь случаѣ, если они переписаны будутъ русскими буквами, не прошло еще и двадцати лѣтъ.

20-лѣтній періодъ времени - періодъ слишкомъ незначительный для того, чтобы въ теченіе его могло обнаружиться все значеніе такого крупнаго мѣропріятія, какъ распоряженіе Графа Муравьева. Такія мѣропріятія лишь постепенно входятъ въ жизнь и послѣдствія ихъ обнаруживаются ясно и опредѣленно уже послѣ того, какъ сойдетъ съ жизненной сцены то поколѣніе, интересы котораго преимущественно были задѣты новымъ мѣропріятіемъ. Распоряженіе графа Муравьева тѣмъ менѣе могло сказаться въ истекшіхъ почти 20-лѣтній періодъ времени, благотельными результатами, что приводитъ его въ исполненіе пришлось при самыхъ неблагопріятныхъ обстоятельствахъ.

Въ 1865 г. жмудины и литовцы, имѣя домашнимъ языкомъ языкъ своихъ предковъ, знали только одну грамоту - грамоту польскую. Что касается русскаго языка, то онъ извѣстенъ былъ лишь отдѣльнымъ единицамъ изъ литовцевъ и жмудиновъ, терявшимся въ массѣ незнакомыхъ съ этимъ языкомъ, и потому русской рѣчи тогда не было почти совсѣмъ слышно въ селеніяхъ на всемъ пространствѣ русской Литвы и Жмуди. Поэтому для массы указанное распоряженіе лишь одно неблагопріятное значеніе:

1 Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla. Spaudai parengė A. Tyla. V., 1973. 247 p.

2 Vėbra R. Lietuviškos spaudos draudimas XIX a. antrojoje pusėje / / Istorija. 1968. T. 9. P. 91.

3 Переписка с виленским генерал-губернатором о результатах применения русского алфавита к литовско-жмудской письменности // LVIA. F. 567. Ap. 26. B. 423. L. I.

оно грозило сильно сократить количество книгъ, обращавшихся тогда въ народъ. При нормальномъ положеніи дѣль, можетъ быть и въ средь даже взрослыхъ литовцевъ и жмудинъ нашлись бы люди, которые усвоили бы себѣ русскій алфавитъ, и вновь изданныя тогда книги, напечатанныя русскимъ шрифтомъ стали бы мало по малу расходиться; тѣмъ легче могло бы ознакомиться съ этими книгами и научиться ихъ читать молодое поколѣніе. Но въ томъ то и дѣло, что мѣропріятіе графа Муравьева встрѣтило себѣ жесточайшихъ противниковъ въ лицѣ римско-католическаго духовенства, главнаго носителя идеи о необходимости полонизировать Литву и Жмудь. Духовенство не могло остаться спокойнымъ зрителемъ постепеннаго, но радикальнаго освобожденія "Святой Жмуди" отъ ига польскаго, и съ своей стороны пустило въ ходъ всѣ бывшія в его распоряженіи богатяя средства для того, чтобы лишить силы распоряженіе графа Муравьева и подорвать его значеніе.

Вскорѣ послѣ обнаруженія распоряженія Графа Муравьева начинается развиваться контрабандный ввозъ изъ за границы изданій на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчійхъ латинскимъ шрифтомъ, ввозъ, достигшій внослѣдствіи весьма значительныхъ размѣровъ. Въ дѣлахъ Канцеляріи Виленскаго Генераль-Губернатора находится множество интересныхъ свѣдѣній* объ этомъ контрабандномъ ввозѣ книгъ на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчійхъ, но самое любопытное и поучительное въ этихъ свѣдѣніяхъ то, что этотъ ввозъ былъ организованъ главнымъ образомъ епископомъ Волончевскимъ и совершался при самомъ дѣятельномъ участіи въ этомъ дѣлѣ ксендзовъ, руководимыхъ Волончевскимъ. Ближайшимъ помощникомъ Волончевскаго былъ Тильзитскій деканъ Заберманъ, основавшій въ Тильзитѣ свою типографію для печатанія литовскихъ и жмудскихъ изданій польскими буквами. По показанію ксендза Брондзо, которому хорошо было извѣстно дѣло печатанія книгъ и брошюръ въ этой типографіи, изъ нея въ непродолжительное время было выпущено до 19 тысячъ экземпляровъ, и въ томъ числѣ до 8 тысячъ брошюръ возмутительнаго содержанія. Книги эти и брошюры не только продавались народу, собиравшемуся въ костелы, выстроенные на самой границѣ Ковенской губерніи, но и раздавались даромъ. Вмѣстѣ съ тѣмъ эти книги переправлялись

контрабанднымъ путемъ и въ предѣлы Имперіи - иногда въ повозкахъ съ двойнымъ дномъ. Распространенія ихъ въ Литвъ и Жмуди содѣйствовали главнымъ образомъ ксендзы. Ксендзы эти: Брондзо, Стровнъ, Томашевскій, Эйтуновичъ, Бутвидъ, Нарвойтъ, Давидовичъ, Рачковскій, Дембскій и др. Но католическому духовенству было мало распространять изданія на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчїяхъ, печатанныя латинскимъ шрифтомъ и такимъ образомъ дѣлать излишнимъ правительственныя изданія. Въ той же самой типографіи Забермана, гдѣ печатались эти изданія, было напечатано весьма значительное количество брошюръ возмутительнаго содержанія. Нѣкоторыя изъ этихъ брошюръ вышли, какъ извѣстно, изъ подъ пера самого Волончевскаго. Политика, какой слѣдовало въ этомъ случаѣ римско-католическое духовенство, слишкомъ понятна: дѣйствуя въ качествѣ духовныхъ пастырей, для которыхъ удовлетвореніе духовнымъ нуждамъ пасомыхъ стоитъ выше будто бы всего, это духовенство пользовалось представившимся случаемъ и для того, чтобы унижить Правительство въ глазахъ народа и представить его гонителемъ католической вѣры.

Въ то же время духовенству и въ предѣлахъ Имперіи удавалось добиваться по временамъ печатанія дорогихъ для него изданій и такимъ образомъ тормозить распространеніе правительственныхъ изданій даже между знакомыми съ русскимъ алфавитомъ. Въ Вильнѣ строго соблюдается распоряженіе графа Муравьева. Но чего нельзя сдѣлать въ Вильнѣ, то, какъ оказывается, можно сдѣлать внѣ Вильны, напр. въ Петербургъ. Такъ въ Петербургъ разрѣшенъ въ 1879 году цензурой къ печатанію молитвенникъ на жмудскомъ нарѣчїи польскимъ алфавитомъ. Молитвенникъ этотъ въ рукописи одобренъ Митрополитомъ Фіалковскимъ въ 1878 г. и съ дозволенія Петербургской Цензуры напечатанъ въ Вильнѣ въ типографіи Осипа Завадскаго. Молитвенникъ этотъ свободно продается въ Вильнѣ и расходуется въ значительномъ количествѣ экземпляровъ. И такъ какъ этотъ молитвенникъ одобренъ высшей

* Онъ извѣстенъ мнѣ по недавнему предсѣдательству моему въ Комиссіи, обсуждавшей мѣры противъ развитія латино-польской пропаганды въ здѣшнемъ краѣ путемъ печати.

властью въ католической церкви въ предѣлахъ Имперіи, а молитвенники, издаваемые правительствомъ, такого одобренія не имѣютъ, то само собой понятно, что ксендзы имѣютъ не только право, но и обязанность рекомендовать своимъ прихожанамъ пріобрѣтать именно этотъ молитвенникъ, одобренный Митрополитомъ и изданный съ дозволенія русской цензуры.

Само собою понятно, что при такихъ обстоятельствахъ распоряженіе Графа Муравьева не могло сказаться сколько-нибудь благотворными результатами въ истекшіе 20 лѣтъ. Все, что можно было сдѣлать въ этотъ періодъ времени, ограничивалось тѣсными предѣлами школы. И школа, нельзя не признать этого - тихо, но все-таки подготовила въ извѣстной мѣрѣ почву для того, чтобы зерно, брошенное въ нее графомъ Муравьевымъ, могло принести плодъ.

По прекращеніи мятежа объ гимназій Ковенской губерніи - Ковенская и Шавельская, въ которыхъ обучается довольно значительное количество дѣтей крестьянъ-жмудиновъ, принимаютъ характеръ чисто русскихъ учебныхъ заведеній; съ того же времени начинаетъ открываться рядъ низшихъ учебныхъ заведеній; въ 1872 году основана Поневѣжская Учительская Семинарія, въ 1882 г. - Поневѣжское реальное училище.

По отчетамъ за 1882 годъ въ означенныхъ заведеніяхъ было крестьянъ: въ двухъ гимназійхъ 184, въ реальномъ училищѣ 27, въ Учительской Семинаріи съ приготовительнымъ классомъ и начальнымъ училищемъ 76, въ городскихъ и уѣздномъ училищахъ 78 и въ народныхъ школахъ Ковенской губерніи 7191. Но всѣ эти училища не вполне удовлетворяютъ потребности жмудиновъ учиться. Въ Шавляхъ, какъ извѣстно, постоянно проживаетъ масса крестьянскихъ дѣтей съ цѣлю подготовиться къ выдержанію экзамена изъ курса четырехъ классовъ гимназій.

Что обучающіеся въ гимназійхъ, реальномъ училищѣ и Учительской Семинаріи выходятъ изъ этихъ учебныхъ заведеній съ вполне достаточнымъ знаніемъ языка русскаго, это фактъ, на который стоитъ только указать.

Но и обучающіеся въ низшихъ училищахъ, въ томъ числѣ и въ народныхъ школахъ, оказываютъ настолько хорошіе успѣхи, что выдача имъ свидѣтельствъ на льготу по воинской повинности

является дѣлом не милости, не снисхожденія, а лишь справедливости. Въ одномъ Поневѣжскомъ уездѣ число получившихъ такія свидѣтельства по окончаніи курса въ народныхъ училищахъ въ періодъ времени отъ 1875 г. по 1883 г. включительно превышаетъ 1000, именно 1091. Во всей же Ковенской губерніи, по свидѣтельству Директора народныхъ училищъ этой губерніи, контингентъ мальчиковъ изъ литовцевъ и жмудиновъ, научающихся свободно говорить, читать и, по возможности грамотно писать по-русски, въ послѣдніе годы доходитъ ежегодно до 3000. По свидѣтельству директора Шавельской гимназіи, въ которой особенно значителенъ % учениковъ сельскихъ сословій, прошедшіе курсъ народной школы мальчики-жмудины обнаруживаютъ вообще на пріемномъ испытаніи знанія по русскому языку совершенно достаточныя для приготовительнаго, перваго и даже втораго класса. По донесенію исполняющаго должность инспектора Поневѣжскаго реальнаго училища, высшій % выказавшихъ удовлетворительныя знанія по русскому языку на пріемныхъ испытаніяхъ приходится на долю крестьянскихъ дѣтей, въ большинствѣ получившихъ подготовку въ народныхъ училищахъ.

Такъ идетъ дѣло обученія русскому языку въ учебныхъ заведеніяхъ, куда поступаютъ дѣти крестьянъ литовцевъ и жмудиновъ.

Но чѣмъ больше увеличивается въ массѣ народонаселенія число прошедшихъ полный учебный курсъ въ русской школѣ, тѣмъ болѣе должно распространяться знаніе русскаго языка и въ средѣ народной. И это - фактъ, не подлежащій сомнѣнію. Директоръ Шавельской гимназіи доноситъ между прочимъ: "мнѣ не рѣдко приходится бесѣдовать съ многими изъ крестьянъ разныхъ уездовъ Ковенской губерніи, родителями или родственниками шавельскихъ гимназистовъ, и каждый разъ бесѣды приводятъ меня къ убѣжденію, что даже старики-жмудины, за немногими исключеніями, могутъ свободно понимать русскую рѣчь, могутъ также и сами удобопонятно объясняться по-русски, хотя, какъ замѣчалось иногда, нѣкоторые изъ нихъ намѣренно избѣгаютъ разговора на русскомъ языкѣ, какъ бы стыдясь сознаться, что имъ вовсе не чуждо знаніе русскаго языка, а можетъ быть и сожалѣя о томъ, что они владѣютъ имъ не въ должной степени. Молодые же люди, сколько ни случалось говорить съ ними, въ отношеніи знакомства съ

русскимъ языкомъ ушли гораздо далѣе своихъ отцовъ и дѣдовъ: благодаря имъ въ крестьянскихъ семействахъ становится почти обыкновеннымъ явленіемъ, что несовершеннолѣтніе члены ихъ раньше поступленія въ начальныя училища уже дома приобрѣтаютъ нѣкоторое знакомство съ русской рѣчью". Учителю жмудскаго языка въ Поневѣжской Учительской Семинаріи г. Ляцкому въ 1878 году пришлось прочесть болѣе 20 писемъ молодого поколѣнія, отбывающаго воинскую повинность, къ своимъ неграмотнымъ роднымъ и всѣ эти письма писаны были русскимъ алфавитомъ, который оказывается наиболѣе пригоднымъ для звуковъ литовскаго языка.

Времена такимъ образомъ измѣнились. Когда назадъ тому 19 лѣтъ вышло извѣстное распоряженіе графа Муравьева, некому было читать книги, напечатанныя русскимъ шрифтомъ. Въ истекшіи періодъ времени школа сдѣлала свое дѣло, и теперь настало уже время, когда надобно позаботиться о томъ, чтобы побольше было издано книгъ русскимъ алфавитомъ, чтобы народу было что читать.

Достигаемые русской школой результаты разумѣется приходится не по сердцу ревнителямъ польшизы. Ихъ завѣтная мечта - держать литвиновъ въ духовномъ подчиненіи и въ полномъ отчужденіи отъ всего русскаго. Имъ больше всего желалось бы, чтобы литвины и жмудины смотрѣли на польско-русскія отношенія глазами поляковъ и видѣли въ русскихъ тѣхъ же враговъ, какими они кажутся полякамъ. Этому завѣтному стремленію русская школа наноситъ страшный ударъ, и если теперь въ средѣ литвиновъ еще не много людей, которые пришли къ убѣжденію, что литовецъ - не полякъ, то число этихъ людей должно увеличиваться съ теченіемъ времени все больше и больше. Ревнителямъ колонизаціи Литвы и Жмуди разумѣется было бы всего пріятнѣе уничтожить эту школу, или, по крайней мѣрѣ, ограничить число поступающихъ въ нее дѣтей. Съ этой конечно целью въ брошюрахъ возмутительнаго содержанія щедро рукою раскидываемыхъ въ Ковенской губерніи, особенно много разсыяно нападокъ на правительственную русскую школу за употребленіе въ ней русскаго языка, за ея русское направленіе. Но бороться противъ поступленія дѣтей крестьянъ въ русскую школу оказалось не подъ силу и панско-ксендзовской польской партіи: ужъ

слишкомъ жизненные интересы побуждаютъ литвиновъ и жмудяковъ отдавать своихъ дѣтей въ школу. Была сдѣлана въ одно время и другая попытка парализовать дѣятельность русской школы. Рукополагая ксендза, будущаго законоучителя, Волончевскій всегда почти давалъ свои произведенія молодому ксендзу и дѣлалъ ему такое внушеніе: "ты назначенъ въ училище, гдѣ обучаютъ по букварямъ, печатаннымъ русскими буквами; вотъ тебѣ буквари, напечатанные и жмудскими буквами; раздай и распродай ихъ дѣтямъ, чтобы они не забыли тѣхъ буквъ, какими были печатаны книги отцовъ ихъ, по которымъ они читали и молились". Есть возможность предполагать, что не одинъ Волончевскій дѣйствовалъ такъ. Но и эта попытка повредить русской школѣ не имѣла успѣха. Что же осталось тогда дѣлать польской партіи? Если борьба съ школой не возможна, то очевидно врагамъ ея остается подумать о возможно большемъ ослабленіи значенія школы, о томъ, чтобы довести ея значеніе до нуля. И вотъ именно съ этой то стороны для ревнителѣй польщизны слишкомъ важно, чтобы въ средѣ народа не было въ обращеніи книгъ, напечатанныхъ русскимъ алфавитомъ. Уничтожьте эти книги, замѣните ихъ печатанными польскими буквами, и связь школы съ жизнію разорвется: прошедшіе народную школу должны будутъ или переучиваться, или осудить себя на то, чтобы ничего не читать, такъ какъ въ школѣ они изучали лишь русскій шрифт. Во всякомъ случаѣ прошедшему народную школу останется лишь забывать русскую азбуку, т.е. то, что можетъ содѣйствовать сліянію литвиновъ съ русскими. Есть, впрочемъ, и еще одна сторона, которая раздражаетъ польскую партію и о которой она благоразумно умалчиваетъ, добиваясь введенія латинскаго шрифта въ изданія на жмудскомъ и литовскомъ нарѣчійхъ. Когда входятъ въ духовное общеніе два народа, находящіеся на различныхъ ступеняхъ культуры, стоящій на низшей ступени по необходимости вносить въ языкъ свой слова и обороты языка того народа, который выше его, а вмѣстѣ съ этими словами мало по малу усваиваетъ и понятія, выражаемая этими словами. Этотъ общій законъ нашель себѣ примѣненіе и въ данномъ случаѣ. При первой же попыткѣ созданія букварей для литовцевъ и жмуудиновъ и печатаніи ихъ русскими буквами пришлось вмѣстѣ съ русскими

буквами внести для выраженія нѣкоторыхъ понятій, для которыхъ нѣтъ въ литовскомъ и жмудскомъ нарѣчійхъ соотвѣтствующихъ словъ, и чисто русскія слова. Конечно, для ревнителей польщизны подобное усиленіе языка русскаго въ "Святой Жмуди" въ высшей степени неприятно; для нихъ было бы несравненно пріятнѣе поставить въ данномъ случаѣ на мѣсто русскаго языка языкъ польскій.

После всего сказаннаго становится понятнымъ, почему такъ часто въ последнее время начинаютъ поступать къ Правительству различныя ходатайства о замѣнѣ въ изданіяхъ литовскихъ и жмудскихъ русскаго шрифта латинскимъ. Враги Россіи дорожатъ временемъ и знаютъ, что если не удастся имъ теперь изгнать изъ этихъ изданій русскій шрифтъ, то не удастся имъ это никогда.

Что касается мотивовъ, на которыхъ полагаютъ обосновать подобныя ходатайства, то они оказываются рѣшительно несостоятельными.

Епископъ Бересневичъ указывалъ въ свое время на бѣдственное положеніе жмудиновъ и литовцевъ, не умѣющихъ читать по-русски и лишенныхъ поэтому возможности при существованіи распоряженія графа Муравьева молиться Богу. Но ему, безъ сомнѣнія, известна дѣятельность Волончевскаго, и онъ лучше кого-нибудь другого знаетъ, что Литва и Жмудь наполнены заграничными изданіями, такъ что недостатка въ книгахъ религіознаго содержанія, печатанныхъ латинскимъ шрифтомъ, на всемъ пространствѣ Тельшевской епархіи нѣтъ. Ему хорошо известно также, что по вниманію къ нуждамъ взрослога поколѣнія жмудиновъ, не обучавшихся русскому языку, въ 1870 г. разрѣшено было возвратить книгопродавцамъ отобранныя у нихъ изданія религіознаго содержанія печатанныя латинскимъ шрифтомъ и дозволено имъ пустить въ продажу эти изданія. Не безызвѣстно ему, наконецъ, и то, что въ 1879 г. съ дозволенія цензуры изданъ въ Петербургѣ молитвенникъ на литовскомъ языкѣ польскими буквами. Какъ же послѣ всего этого онъ рѣшился указать Правительству на бѣдственное положеніе литовцевъ и жмудиновъ, не умѣющихъ читать по-русски?

Указываютъ и на то, что многіе изъ прошедшихъ курсъ начальной школы, по окончаніи курса видятъ себя вынужденными изучать польскій букварь. Къ сожалѣнію это правда, но слѣдуетъ отмѣтить и то, что явленіе это не стоитъ въ прямой зависимости отъ того, что остается въ силѣ распоряженіе графа Муравьева. Это

явленіе искусственно созданное, и созданное именно представителями римско-католической церкви въ Россіи. Русская школа не насилуетъ совѣсти своихъ малолѣтнихъ учениковъ — р. католиковъ; и по выходѣ изъ школы они остаются тѣми же правовѣрными католиками, какими вступили въ нее. Но, какъ католики, они должны подчиняться распоряженіямъ своихъ духовныхъ пастырей и молиться по тѣмъ книгамъ, на которыя имъ указываютъ ксендзы. А ксендзы избѣгаютъ книгъ, напечатанныхъ русскими буквами и рекомендуютъ изданія, печатанныя латинскими буквами. И вотъ именно въ силу того, что іерархія католической церкви въ Россіи не желаетъ согласовать своихъ дѣйствій съ дѣйствіями правительства и въ видахъ достиженія своихъ цѣлей смѣло идетъ и противъ **ВЫСОЧАЙШИХЪ** повелѣній, и приходится религіознымъ молодымъ жмудинамъ, прошедшимъ народную школу, учиться по неволь польскому языку.

Указываютъ и на то, что изданная русскимъ правительствомъ книги на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчіяхъ русскимъ шрифтомъ, не расходятся. Это указаніе отчасти вѣрно. Дѣйствительно книги религіознаго содержанія расходятся туго. И надобно сказать, что и надежды на ихъ распространеніе мало — до тѣхъ поръ, пока высшій іерархъ римско-католической церкви не дастъ своего свидѣтельства, что въ этихъ книгахъ не заключается ничего противнаго вѣрѣ римско-католической, что ихъ могутъ употреблять вѣрующіе. Что же касается другихъ изданій, то они расходятся довольно хорошо. Особенно это нужно сказать о "Русской Грамотѣ для Литовцевъ". Это изданіе поступаетъ въ обращеніе не черезъ школы только, а иногда закупаются въ Виленскомъ магазинѣ Сыркина и коробейниками; примѣръ такой закупки былъ не дальше, какъ въ прошломъ году.

Въ послѣднее время польская партія встрѣтила себя неожиданнаго союзника во вновь формирующейся національной партіи молодыхъ образованныхъ литовцевъ.

Что это за партія, изъ кого она состоитъ, — это еще неизвѣстно русской читающей публике: сами члены ея тщательно умалчиваютъ объ этомъ и, печатая въ газетахъ статьи, оставляютъ ихъ обыкновенно безъ подписи.

Чего хочетъ эта партія? Она хочетъ оградить литовцевъ отъ

дальнѣйшаго ополяченія, она хочеть пробудить въ нихъ національное самосознаніе, развить любовь къ народному языку и къ прошлому. Цѣли этой, конечно, нельзя не признать хорошей, заслуживающей уваженія; но какими же располагаетъ партія средствами для достиженія этой цѣли?

Партія говоритъ и о серьезномъ образованіи массы, но больше всего она рассчитываетъ достигнуть своей цѣли путемъ изданія газеты. Партія рассуждаетъ такъ: Литовцы, сдѣлавшись зажиточными, имѣютъ возможность выписывать газету. Но такъ какъ газеты на литовскомъ языкѣ въ Россіи не существуетъ, а изъ-за границы достать трудно, особенно жителямъ подалеже отъ прусской границы, то многіе литовцы выписываютъ польскія газеты. Съ польскими книгами распространяется среди литовцевъ и польскій языкъ, посредствомъ польскихъ книгъ прививаются народу историческіе взгляды благопріятные полякамъ. Чтобы противодѣйствовать этому нежелательному явленію, необходимо, чтобы литовець читалъ свою газету, литовскую, а не польскую.

Съ разсужденіями партіи согласиться можно вполне. Дѣйствительно, для грамотныхъ литовцевъ не мѣшало бы имѣть газету, которая была бы антипольскаго направленія.

Но почему же эта газета не можетъ быть печатаема русскимъ шрифтомъ? Въ отвѣтъ на это указываютъ: 1., на консерватизмъ массы и 2., на противодѣйствіе ксендзовъ. Консерватизмъ массы - фраза, конечно, громкая; но признать въ немъ глубокій смыслъ рѣшительно невозможно. Число прошедшихъ русскую школу литвиновъ, знакомыхъ съ русскимъ шрифтомъ, теперь считается уже тысячами. Эти тысячи уже никакъ не отличаются тѣмъ, что называется консерватизмомъ массы въ смыслъ, указанномъ партіей. Изъ этихъ тысячъ и могутъ явиться подписчики на предполагаемую газету. Противодѣйствіе ксендзовъ - иное дѣло. Это дѣйствительный фактъ, съ которымъ считаться слѣдуетъ. Но если это противодѣйствіе надобно принимать въ расчетъ при выборѣ даже шрифта, то какъ же забыть о немъ при размышленіи о дальнѣйшей судьбѣ проектируемой газеты? Газета эта будетъ или благопріятна для польскихъ тенденцій, или неблагопріятна. Если благопріятна, то развитію самосознанія литовцевъ она содѣйствовать не будетъ. Если не благопріятна, то всѣ усилія издателей разобьются о

противодѣйствіе ксендзовъ, пользующихся подавляющимъ вліяніемъ на народъ. Тогда и этой газетѣ предстоитъ судьба газеты "Auszga", подвергшейся такимъ преслѣдованіямъ отъ польскаго общества и, наконецъ, прекратившейся.

Полонофилы съ крайнимъ интересомъ, должно быть, слѣдятъ за тѣмъ, чѣмъ кончится попытка литовской партіи исходатайствовать разрѣшеніе на изданіе газеты латинскимъ, т.е. польскимъ шрифтомъ. Они имѣютъ всѣ средства прекратить, когда будетъ нужно, изданіе газеты; но разъ правительство разрѣшитъ употребленіе латинскаго, т.е. польскаго шрифта, тогда на это разрѣшеніе будутъ указывать какъ на прецедентъ и, конечно, удвоить старанія и о совершенной отмнѣ распоряженія графа Муравьева.

Впрочемъ, въ виду той таинственности, какой окружаютъ себя члены партіи литовской, нельзя не задаться вопросомъ, дѣйствительно ли эта партія такъ сильно радеть объ интересахъ литовцевъ? Не скрываются ли подъ фирмой народолюбцевъ литовскихъ ихъ непримиримые противники? Въ періодъ сильнаго развитія латино-польской интриги все это не невозможно.

Нѣтъ, не отмѣна рспоряженія Графа Муравьева желательна нынѣ въ интересахъ русскаго и литовскаго народовъ, а послѣдовательное, настойчивое проведеніе этого распоряженія въ жизнь. И самое лучшее мѣропріятіе не можетъ дать хорошихъ результатовъ, коль скоро при исполненіи его допускаются колебанія, уступки противникамъ его. Русское Правительство до сихъ поръ отклоняло всѣ попытки польской партіи отдѣлаться отъ распоряженія Графа Муравьева. Вполнѣ желательно, чтобы подобныя попытки были постоянно отклоняемы и на будущее время. Но этого мало. Было бы въ высшей степени желательно, чтобы не только распоряженіе Графа Муравьева осталось въ силѣ, но чтобы устранены были и тѣ неблагопріятныя для литовскаго народа послѣдствія, какими отчасти сопровождалось исполненіе этого распоряженія въ 60 и 70 годахъ. Въ этихъ видахъ я считалъ бы необходимымъ сдѣлать слѣдующее:

1., Благовиднымъ предлогомъ, подъ которымъ ксендзы отказываются содѣйствовать распространенію изданныхъ русскимъ правительствомъ книгъ религіознаго содержанія служить то, что книги эти не чужды ошибокъ и неточностей въ переводѣ. Это указаніе

полезно принять въ расчетъ: быть можетъ въ изданныхъ въ 1866 и 1867 годахъ книгахъ, какъ дѣль тогда совершенно новомъ, и есть какія либо неточности въ редакціонномъ отношеніи. Поэтому полезно было бы подвергнуть изданныя въ 1866 и 1867 годахъ книги религіознаго содержанія тщательному пересмотру. Въ средѣ нашихъ русскихъ ученыхъ есть люди, которые могли бы дать компетентное по возбужденному вопросу мнѣніе. К числу ихъ можно отнести ординарнаго Академика Императорской Академіи Наукъ и профессора С.Петербургскаго Университета И.Я.Ягича, Доцента по кафедрѣ сравнительной грамматики Индо-европейскихъ языковъ въ Московскомъ Университетѣ Ф.О.Фортунатова, и ординарнаго профессора Варшавскаго Университета А.С.Будиловича и др. Соотвѣтственно указаніямъ означенныхъ лицъ и могло бы быть сдѣлано новое изданіе книгъ религіознаго содержанія для литовцевъ и жмудиновъ.

А чтобы лишить ксендзовъ права ссылаться на несовершенство новыхъ изданій, которыя, конечно, легко придумать, и лишить ихъ возможности оказывать противодѣйствіе распространенію среди народа новыхъ изданій религіознаго содержанія, необходимо истребовать одобреніе этихъ изданій, въ религіозномъ отношеніи, со стороны высшей власти римско-католической церкви въ Россіи. Никакихъ законныхъ предлоговъ уклониться отъ исполненія этого требованія римско-католическій митрополитъ не имѣетъ и не можетъ имѣть, такъ какъ книги, о которыхъ идетъ рѣчь, ни въ чемъ не будутъ отличаться отъ оригиналовъ. Безъ этой же санкціи распространенію книгъ религіознаго содержанія ксендзы непременно будутъ противодѣйствовать.

2., Не слѣдуетъ ограничиваться изданіемъ книгъ религіознаго содержанія и книгъ, употребляемыхъ въ школь; слѣдуетъ позаботиться и о томъ, чтобы дать народу, знакомому с русскимъ алфавитомъ, матеріаль для полезнаго, поучительнаго чтенія; нужно поэтому, чтобы были издаваемы книги и брошюры, въ которыхъ излагались бы полезныя для народа свѣдѣнія. Такимъ образомъ могли бы быть переведены книжки и брошюрки, указанныя напр. Виленской Дирекціей народныхъ училищъ для занятій при воскресныхъ и праздничныхъ чтеніяхъ въ сельскихъ школахъ; наиболее пригодныя для Литвы книги, изданныя въ С.Петербургѣ для чтенія въ аудиторіяхъ Солянаго Городка и въ Москвѣ-комиссіей

по устройству народных чтений, избранныя изъ изданій Комитетовъ Грамотности С.Петербургскаго и Московскаго.

3., Само собой возникающій вопросъ о томъ, кому можетъ быть порученъ трудъ перевода вышеуказанныхъ книгъ и брошюрь, легко разрѣшается, если припомнить, что изъ Поневѣжской Учительской Семинаріи выпущено уже 108 молодыхъ людей, знающихъ жмудское нарѣчіе. Въ числѣ этихъ молодыхъ людей есть и такіе, которые въ сознаніи важности подобныхъ переводовъ сами добровольно принимаютъ на себя подобную работу. Такъ на примѣръ, однимъ изъ кончившихъ курсъ ученія въ Поневѣжской семинаріи недавно приготовленъ къ печати переводъ на жмудскій языкъ Роднаго Слова, Ушинскаго. Но высшее редакціонное наблюденіе за изданіями подобныхъ переводовъ слѣдовало бы, конечно, поручить одному изъ Университетскихъ профессоровъ, основательно знакомому съ литовско-жмудскими нарѣчіями.

4., Если настоящія соображенія будутъ приняты, то необходимо будетъ исходатайствовать особую сумму на изданіе вышеуказанныхъ переводовъ. До сихъ поръ въ распоряженіи Виленскаго Учебнаго Округа подобнаго кредита не было, за исключеніемъ единовременно отпущенныхъ въ 1865 г. 7000 р. И если Учебный Округъ въ сознаніи важности распространенія среди литовско-жмудскаго населенія книгъ, печатанныхъ русскимъ шрифтомъ, не прекращалъ до нѣкоторой степени издательской дѣятельности, то онъ самъ же долженъ былъ изыскивать и необходимыя для подобной дѣятельности средства. Если же найдено будетъ нужнымъ расширить предѣлы его издательской дѣятельности, то нужно будетъ дать въ его распоряженіе и особый кредитъ.

5., Въмѣстѣ съ тѣмъ необходимо настоять, чтобы распоряженіе Графа Муравьева было обязательно не для одной только Виленской цензуры, а и для всего цензурнаго вѣдомства; иначе то, что не разрѣшается къ печатанію цензурой Виленской, можетъ быть разрѣшено къ печатанію цензурой, напр., Петербургской.

6., Необходимо, наконецъ, чтобы мѣстныя власти приняли энергическія мѣры къ уменьшенію и даже совершенному уничтоженію контрабанднаго ввоза книгъ и изданій на литовскомъ и жмудскомъ нарѣчіяхъ латинскими буквами, а равно и къ изытанію изъ народнаго обращенія книгъ и изданій, попавшихъ къ народу незаконнымъ путемъ.

* * *

Vilniaus švietimo apygardos globėjo pranešimas, įteiktas p. Vilniaus generalgubernatoriui 1884 m. balandžio 25 d. su laišku nr. 2415

Vertimas

Nuo tada, kai 1865 m. išėjo grafo Muravjovo potvarkis nutraukti bet kokių leidinių lietuvių ir žemaičių tarmėmis spausdinimą lotyniškai lenkiškomis raidėmis ir buvo pavesta Vilniaus cenzūros komitetui leisti spausdinti tokius leidinius tikrai tuo atveju, jeigu jie bus parašyti rusiškais raidėmis, dar nepraėjo nė dvidešimt metų.

20-ies metų laikotarpis – tai pernelyg nereikšmingas periodas, kad per jį galėtų atsiskleisti visa tokios svarbių priemonės, kaip grafo Muravjovo potvarkis, reikšmė. Tokios priemonės gyvenime prigryja tikrai pamažu ir jų pasekmės aiškiai ir apibrėžtai pasireiškia jau po to, kai išeina iš gyvenimo ta karta, kurios interesai pirmiausia buvo užkliudyti nauju veiksmu. Ir vis dėlto grafo Muravjovo potvarkis per praėjusį 20–metį galėjo duoti geresnių rezultatų, jeigu jį nebūtų tekę vykdyti pačiomis nepalankiausiomis aplinkybėmis.

1865 m. žemaičiai ir lietuviai, namuose šnekėdami savo protėvių kalba, pažino tikrai vieną lenkišką raštą. O dėl rusų kalbos, tai ją mokėjo tikrai paskiri lietuviai ir žemaičiai, päsimetę nemonkančiųjų tos kalbos masėje, ir dėl to rusų šnekos tada beveik nebuvo girdėti visose rusų Lietuvos ir Žemaitijos gyvenvietėse. Todėl daugeliui minėtas potvarkis turėjo tikrai vieną nepalankią reikšmę: jis grėsė gerokai sumažinti tada liaudies vartojamų knygų kiekį. Gal jei padėtis būtų buvusi normali, net tarp suaugusių lietuvių ir žemaičių būtų atsiradę žmonių, kurie būtų išmokę rusišką alfabetą, ir tada naujai išleistos rusišku šriftu spausdintos knygos būtų pradėję pamažėl plisti; juo lengviau būtų galėjusi susipažinti su tomis knygomis ir išmokti jas skaityti jaunuomenė. Bet esmė ta, kad grafo Muravjovo veiksmai atsitrenkė į griežčiausius priešininkus – Romos katalikų dvasininkiją, pagrindinę idėjos apie būtinumą polonizuoti Lietuvą ir Žemaitiją puoselėtoją. Dvasininkija negalėjo likti nuošaly ir abejingai stebėti, kaip pamažu,

bet radikaliai, išsivaduoja iš lenkų jungo "šventoji Žemaitija" ir savo ruožtu panaudojo visas, pačias įvairiausias jos galioje buvusias priemones, kad padarytų neveiksmingą grafo Muravjovo potvarkį ir sumenkintų jo reikšmę.

Netrukus po grafo Muravjovo potvarkio paskelbimo ima plėtotis leidinių lotyniškais raidėmis lietuvių ir žemaičių tarmėmis kontrabandinis gabenimas iš užsienio, vėliau pasiekęs gana didelį mastą. Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos byloje yra daugybė įdomių žinių* apie šį kontrabandinį knygų lietuvių ir žemaičių tarmėmis gabenimą, bet svarbiausia ir labiausiai pamokančio tose žiniose yra tai, kad šis gabenimas daugiausia buvo organizuotas vyskupo Valančiaus ir vyko itin aktyviai dalyvaujant kunigams, vadovaujamiems Valančiaus. Artimiausias Valančiaus pagalbininkas buvo Tilžės dekanas Zabermanas, įkūręs Tilžėje lietuviškų ir žemaitiškų leidinių lenkiškais raidėmis spaustuve. Kunigo Brundzos, kuriam gerai buvo žinomi knygų ir brošiūrų šioje spaustuvėje spausdinimo reikalai, liudijimu, joje per trumpą laiką buvo išleista beveik 19 tūkst. egzempliorių, o iš jų beveik 8 tūkst. kurstomojo turinio brošiūrų. Šios knygos ir brošiūros ne tiktai buvo pardavinėjamos liaudžiai, susirenkančiai į bažnyčias, pastatytas prie pačios Kauno gubernijos sienos, bet ir dalytos veltui. Taip pat šios knygos buvo gabenamos kontrabanda ir į Imperiją – kartais vežimuose su dvigubu dugnu. Jų platinimą Lietuvoje ir Žemaitijoje labiausiai rėmė kunigai. Tie kunigai: Brundza, Straupas, Tomaševskis, Eitutavičius, Butvydas, Norvaiša, Davidavičius, Račkauskas, Dembskis ir kt. Tačiau katalikų dvasininkijai buvo per maža platinti leidinius lietuvių ir žemaičių tarmėmis lotynišku šriftu ir taip daryti vyriausybinis leidinius nereikalingais.

Toje pačioje Zabermano spaustuvėje, kur buvo spausdinami šitie leidiniai, išleistas gana didelis kiekis kurstomojo turinio brošiūrų. Kaip žinia, kai kurios iš tų brošiūrų parašytos paties Valančiaus. Politika, kurios šiuo atveju ėmėsi Romos katalikų dvasininkija,

* Jos man žinomos, nes neseniai pirmininkavau komisijoje, svarsčiusioje priemones prieš spaudoje plėtojama lotynų-lenkų propagandą šiame krašte.

visiškai suprantama: darbuodamiesi dvasios ganytojais, kuriems dvasinių poreikių tenkinimas neva yra aukščiau visko, ši dvasininkija naudojasi pasitaikiusia proga ir dėl to, kad liaudies akyse pažemintų vyriausybę ir parodytų ją kaip katalikų tikėjimo persekiotoją.

Tuo pat metu dvasininkijai retkarčiais pavykdavo ir Imperijos ribose atspausdinti brangių jai leidinių ir taip trukdyti vyriausybinių spaudinių plitimą net tarp suprantančių rusišką alfabetą. Vilniuje grafo Muravjovo potvarkis buvo griežtai vykdomas. Tačiau ko negalima padaryti Vilniuje, tai, pasirodo, galima padaryti ne Vilniuje, o pvz., Peterburge. 1879 m. Peterburge cenzūra leido išspausdinti žemaitišką maldaknygę lenkiškomis raidėmis. Šios maldaknygės rankraštis 1878 m. buvo aprobuotas metropolito Fijalkovskio ir Peterburgo cenzūros leidimu atspausdintas Vilniuje, Juozapo Zavadskio spaustuvėje. Ši maldaknygė laisvai parduvinėjama Vilniuje ir išperkamas nemažas egzempliorių kiekis. Kadangi ši maldaknygė aprobuota vyriausiosios katalikų bažnyčios vadovybės Imperijoje, o maldaknygės, leidžiamos vyriausybės, tokios aprobacijos neturi, tai, savaime suprantama, kunigai ne tik turi teisę, bet ir jų pareiga rekomenduoti savo parapijiečiams įsigyti būtent šią maldaknygę, aprobuotą metropolito ir išleistą rusų cenzūrai sutikus.

Savaime suprantama, kad tokiomis aplinkybėmis grafo Muravjovo potvarkis negalėjo duoti tam tikrų laukiamų naudingų rezultatų per praėjusius 20 metų. Visa, kas buvo galima padaryti per šį laiko tarpą, apsiribojo ankštomis mokyklos sienomis. Ir mokykla, – o to negalima nepripažinti, – tyliai, vis dėlto šiek tiek parengė dirvą, kad grūdas, mestas į ją grafo Muravjovo, galėtų duoti vaisių.

Nutraukus maištą abi Kauno gubernijos gimnazijos – Kauno ir Šiaulių, kuriose mokosi gana nemažas skaičius žemaičių valstiečių vaikų, tampa grynai rusiškomis įstaigomis; nuo tada pradeda mos atidarinėti žemesnės mokymo įstaigos; 1872 m. įsteigta Panevėžio mokytojų seminarija, 1882 m. – Panevėžio realinė mokykla.

1882 m. ataskaitų duomenimis, minėtose įstaigose mokėsi valstiečių: dviejose gimnazijose – 184, realinėje mokykloje – 27, mokytojų seminarijoje su parengiamąja klase ir pradine mokykla – 76, miestų bei apskrities mokyklose – 78 ir Kauno gubernijos

liaudies mokyklose – 7191. Tačiau visos šios mokyklos nevisiškai patenkina žemaičių poreikius mokytis. Kaip žinia, Šiauliuose nuolat gyvena daugybė valstiečių vaikų, siekiančių pasirengti ir išlaikyti egzaminus iš keturių klasių gimnazijos kurso.

Derėtų tikrai nurodyti faktą, kad gimnazijų, realinių mokyklų ir Mokytojų seminarijų auklėtinių, baigusių šias mokymo įstaigas, rusų kalbos žinios yra visiškai patenkinamos.

Tačiau ir pradinių mokyklų, tarp jų ir liaudies mokyklų, mokiniai pasiekia tokių gerų rezultatų, kad karo prievolės lengvatinių pažymų išdavimas jiems yra ne malonės, ne nuolaidų, o tik teisingumo dalykas. Vien tik Panevėžio apskrityje liaudies mokyklų kurso baigimo pažymėjimus nuo 1875 m. iki 1883 m. imtinai gavo daugiau nei 1000, o būtent 1091. Kauno gubernijos liaudies mokyklų direktoriaus liudijimu, šioje gubernijoje lietuvių ir žemaičių berniukų, išmokusių laisvai kalbėti, skaityti ir pagal išgales taisyklingai rašyti rusiškai, kontingentas pastaraisiais metais kasmet pasiekia iki 3000. Šiaulių gimnazijos, kurioje ypač didelis mokinių iš kaimiečių luomo procentas, direktoriaus liudijimu, išėję liaudies mokyklų kursą, berniukai žemaičiai per stojamuosius egzaminus parodo rusų kalbos žinias apskritai visiškai pakankamas parengiamajai, pirmajai ir net antrajai klasėms. Anot einančiojo Panevėžio realinės mokyklos inspektoriaus pareigas, didžiausias procentas, parodžiusių patenkinamas rusų kalbos žinias per stojamuosius egzaminus, yra valstiečių vaikų, daugiausia parengtų liaudies mokyklose.

Taip vyksta rusų kalbos mokymas švietimo įstaigose, kur stoja lietuvių ir žemaičių valstiečių vaikai.

Bet juo labiau tarp gyventojų gausėja išėjusių visą mokymo kursą rusų mokykloje, tuo labiau turėtų paplisti rusų kalba liaudyje. Ir tai neabejojamas faktas. Beje, Šiaulių gimnazijos direktorius praneša: “man neretai tenka kalbėtis su daugeliu valstiečių iš įvairių Kauno gubernijos apskričių, Šiaulių gimnazistų tėvais arba giminaičiais ir kiekvieną kartą pokalbiai mane įtikina, kad net seneliai žemaičiai su nedidelėmis išimtimis laisvai supranta rusiškai, taip pat gali ir patys suprantamai susišnekėti rusiškai, nors, kaip kartais pastebima, kai kurie iš jų tyčia vengia kalbėti rusiškai, tarsi gėdindamiesi prisipažinti, kad tai jiems visiškai nesvetima,

o galbūt ir gailėdamiesi, kad nemoka pakankamai. O jaunuomenė, kiek man teko su jais kalbėtis, mokydamesi rusų kalbos, pažengė gerokai toliau už savo tėvus ir senelius; jau beveik įprasta, kad jų dėka valstiečių šeimų nepilnamečiai, dar prieš stodami į pradines mokyklas, jau namuose šiek tiek pramoksta rusų kalbos". Panevėžio mokytojų seminarijos žemaičių kalbos mokytojui p. Liackiui 1878 m. teko perskaityti daugiau kaip 20 jaunuolių, atliekančių karinę prievolę, laiškų savo neraštingiems artimiesiems ir visi laiškai buvo rašyti rusų alfabetu, kuris, pasirodo, yra labiau tinkamas lietuvių kalbos garsams.

Taigi laikai pasikeitė. Kai prieš 19 m. išėjo žinomas grafo Muravjovo potvarkis, nebuvo kam skaityti knygų, spausdintų rusišku šriftu. Per praėjusį laikotarpį mokykla savo darbą padarė, ir dabar jau atėjo laikas, kai reikia pasirūpinti, jog būtų išleista kuo daugiau knygų rusišku alfabetu, kad liaudžiai būtų ką skaityti.

Suprantama, rusų mokyklos pasiekimai nepatenkina lenkiškumo rėmėjų. Jų žinoma svajonė – laikyti lietuvius dvasinėje priklausomybėje ir atitolinti nuo visko, kas rusiška. Jiems labiausiai norėtusi, kad lietuviai ir žemaičiai žiūrėtų į lenkų-rusų santykius lenkų akimis ir, kaip ir lenkai, laikytų rusus tokiais pat priešais, kokiais jie atrodo lenkams. Šiam išsvajotam siekiui rusų mokykla suduoda baisų smūgį, ir jeigu dabar tarp lietuvių nedaug žmonių, kurie įsitikino, kad lietuvis – ne lenkas, tai tų žmonių pamažu turi vis daugėti ir daugėti. Suprantama, Lietuvos ir Žemaitijos lenkinimo rėmėjams būtų maloniausia sunaikinti tą mokyklą arba – blogiausiu atveju – apriboti stojančių į ją vaikų skaičių. Dėl šio galutinio tikslo kurstomojo pobūdžio brošiūrose, dosniai dalijamose Kauno gubernijoje, ypač daug išpuolių prieš valstybinę rusų mokyklą dėl joje vartojamos rusų kalbos, dėl jos rusiškos pakraipos. Tačiau kovoti su valstiečių vaikų stojimu į rusiškas mokyklas pasirodė ne pagal išgales ir lenkų ponų, ir kunigų partijai: perdėm gyvybiniai interesai skatina lietuvius ir žemaičius atiduoti savo vaikus į mokyklą. Kadaisė buvo ir kitas bandymas – paraližuoti rusų mokyklos veiklą. Išventindamas kunigą, būsimą tikybos dėstytoją, Valančius beveik visada duodavo savo kūrinius jaunam kunigui ir jį šitaip pamokydavo: "tu esi paskirtas į mokyklą, kur mokoma iš elementorių, spausdintų rusiškomis

raidėmis; štai tau elementoriai, spausdinti žemaitiškais raidėmis, išdalyk ir išsparduok juos vaikams, kad šie neužmirštų tų raidžių, kuriomis buvo atspausdintos jų tėvų knygos, iš kurių jie skaitė, iš kurių meldėsi". Yra pagrindo manyti, kad ne vienas Valančius taip darė. Tačiau ir šis bandymas pakenkti rusiškai mokyklai nebuvo sėkmingas. Kas gi tada beliko daryti lenkų partijai? Jeigu kovoti su mokykla neįmanoma, tai akivaizdu, kad jos priešams lieka pagalvoti apie tai, kaip susilpninti mokyklos vaidmenį, kad jos reikšmė būtų lygi nuliui. Štai būtent šiuo požiūriu lenkiškumo rėmėjams ypač svarbu, kad liaudis neskaitytų knygų, atspausdintų rusiškais raidėmis. Sunaikinkite tas knygas, pakeiskite jas spausdintomis lenkiškais raidėmis, ir mokyklos ryšys su gyvenimu nutrūks: baigusieji liaudies mokyklas turės arba mokytis iš naujo, arba pasmerkti save nieko neskaityti, nes mokykloje jie mokėsi tikrai rusiško šrifto. Taigi baigusiam liaudies mokyklą visais atvejais teliks vien pamiršti rusišką abėcėlę, t. y. tai, kas gali padėti lietuvių ir rusų susiliejimui. Beje, yra dar vienas dalykas, kuris erzina lenkų partiją ir apie kurią ji išmintingai nutyli, siekdama įvesti lotynišką šriftą leidiniuose žemaičių ir lietuvių tarmėmis. Kai sueina dvasiniam bendravimui dvi tautos, esančios skirtingose kultūros pakopose, prireikus žemesnė pakopa savo kalboje vartoja žodžius ir išsireiškimus tautos, kuri aukščiau jos, o kartu su žodžiais po truputį perima ir sąvokas, išreiškiamas tais žodžiais. Tas bendras dėsnis tinka ir šiuo atveju. Pirmąkart bandant sudaryti elementorius lietuviams ir žemaičiams ir spausdinant juos rusiškais raidėmis, drauge su rusiškais raidėmis kai kurių sąvokų, neturinčių atitikmenų lietuvių ir žemaičių tarmėse, raiškai buvo pasitelkta ir grynai rusiškų žodžių. Žinoma, lenkiškumo rėmėjams dėl tokio rusų kalbos įtvirtinimo "šventojoje Žemaitijoje" yra itin nemalonu; jiems šiuo atveju būtų nepalyginamai maloniau, kad vietoj rusų kalbos būtų lenkų kalba.

Išgvildenus, kas pasakyta, tampa aišku, kodėl pastaruoju metu vyriausybė taip dažnai pradėjo gauti įvairių prašymų lietuvių ir žemaičių leidiniuose rusišką šriftą pakeisti lotynišku. Rusijos priešai brangina laiką ir žino, kad jeigu dabar nepavyks išvyti iš tų leidinių rusiško šrifto, tai šitai jiems nepavyks niekad.

O dėl motyvų, kuriais manoma pagrįsti panašius prašymus, tai jie pasirodo visiškai neįtikinantys.

Kadais vyskupas Beresnevičius nurodė sunkią žemaičių ir lietuvių, nemokančių skaityti rusiškai, padėtį ir dėl Muravjovo potvarkio netekusių galimybės melsti Dievą. Be abejonės, jam žinoma Valančiaus veikla ir jis geriau negu bet kas kitas žino, kad Lietuva ir Žemaitija prikimšta užsienietišku leidiniu, todėl religinio turinio knygų, spausdintų lotynišku šriftu, netrūksta visoje Telšių vyskupijoje. Jam taip pat gerai žinoma, kad, atsižvelgus į suaugusiųjų žemaičių, nesimokiusių rusų kalbos, reikmes 1870 m. buvo leista gražinti knygų pardavėjams atimtus iš jų religinio turinio leidinius, spausdintus lotynišku šriftu, ir leista juos pardavinėti. Pagaliau jam negali būti nežinoma ir tai, kad, 1879 m. leidus cenzūrai, Peterburge išleista lietuviška maldaknygė lenkiškomis raidėmis. Kaipgi jis, žinodamas tai, ryžosi nurodyti vyriausybei nelaimingą lietuvių ir žemaičių, nemokančių skaityti rusiškai, padėtį?

Nurodoma ir tai, kad daugelis pradinės mokyklos kursą išėjusiųjų yra priversti išmokti lenkišką elementorių. Deja, tai tiesa, bet reikia pabrėžti, kad šis reiškinys tiesiogiai nepriklauso nuo to, jog tebeveikia grafo Muravjovo potvarkis. Tai dirbtinai sukurtas reiškinys ir sukurtas būtent Romos katalikų bažnyčios atstovų Rusijoje. Rusų mokykla neprievartauja savo mažamečių mokinių, R. katalikų, sąžinės; išėję iš mokyklos, jie lieka tokie patys tikri katalikai, kokie buvo iki įstojimo. Tačiau kaip katalikai jie privalo paklusti savo dvasios ganytojų potvarkiams ir melstis iš tų knygų, kurias jiems nurodo kunigai. O kunigai vengia knygų, spausdintų rusiškais raidėmis, ir rekomenduoja leidinius, spausdintus lotyniškais raidėmis. Būtent dėl tos priežasties, jog katalikų bažnyčios Rusijoje hierarchija nenori savo veiksmų derinti su vyriausybės veiksmais ir, siekdama savo tikslų, drąsiai priešinasi ir Viršiausiesiems įsakymams, todėl jauni religingi žemaičiai, išėjusieji liaudies mokyklą, prievarta turi mokytis lenkų kalbos.

Nurodoma ir tai, kad rusų vyriausybės išleistos lietuvių ir žemaičių tarmėmis rusišku šriftu knygos neturi paklausos. Šis nurodymas iš dalies teisingas. Tikrai religinio turinio knygos plinta sunkiai. Ir reikia pasakyti, kad vilties joms plisti maža tol, kol

aukščiausias Romos katalikų hierarchas nepaliudys, kad šitose knygoose nėra nieko priešiško Romos katalikų tikybai, kad jomis gali naudotis tikintieji. O kiti leidiniai plinta pakankamai gerai. Ypač tai galima pasakyti apie "Rusų raštą lietuviams". Šis leidinys patenka į apyvartą ne tiktai per mokyklas, o kartais nuperkamas Syrkino parduotuvėje Vilniuje ir preknešių; toks pirkimo atvejis žinomas ne seniau, kaip praėjusiais metais.

Pastaruoju laiku lenkų partija surado sau netikėtą sąjungininką – naujai besikuriančią jaunų išsimokslinusių lietuvių tautinę partiją.

Kokia ta partija? Kas į ją įeina? Tai skaitančiai rusų publikai dar nežinoma: patys jos nariai rūpestingai tai nutyli, o spausdindami laikraščiuose straipsnius paprastai jų nepasirašo.

Ko siekia ši partija? Ji nori sustabdyti tolesnį lietuvių lenkėjimą, ji nori pažadinti jų tautinę savimone, išugdyti meilę gimtajai kalbai ir praeičiai. Šių siekių negalima nepripažinti, jie geri, verti pagarbos; bet kokiomis gi priemonėmis naudojasi partija, siekdama šio tikslo?

Partija kalba apie rimtą masių švietimą, bet labiausiai ji tikisi pasiekti savų tikslų leisdama laikraštį. Partija samprotauja taip: pasiturintys lietuviai užsisakyti laikraštį gali. Kadangi laikraščio lietuvių kalba Rusijoje nėra, o iš užsienio gauti sunku, ypač gyventojams, gyvenantiems toliau nuo prūsų sienos, tai daugelis lietuvių užsisako lenkiškus laikraščius. Kartu su lenkiškomis knygomis tarp lietuvių plinta ir lenkų kalba, dėl lenkiškų knygų liaudyje prigyja lenkams palankūs istoriniai požiūriai. Siekiant pasipriešinti šiam nepageidautinam reiškiniui, būtina, kad lietuvis skaitytų savo lietuvišką laikraštį, o ne lenkišką.

Su partijos samprotavimais galima visiškai sutikti. Iš tiesų raštingiems lietuviams nepakenktų turėti antilenkiškos krypties laikraštį.

Bet kodėl tas laikraštis negalėtų būti spausdinamas rusišku šriftu? Atsakant į tai nurodoma: 1. Masių konservatyvumas ir 2. Kunigų pasipriešinimas. Masių konservatyvumas, žinoma, skambi frazė; bet pripažinti jos gilią prasmę jokiū būdu negalima. Baigusių rusų mokyklą ir susipažinusių su rusų šriftu lietuvių dabar jau yra tūkstančiai. Šiems tūkstančiams jau nebūdinga tai, kas partijos yra nurodyta kaip masių konservatyvumas. Iš šių tūkstančių ir gali atsirasti numatomo laikraščio prenumeratoriai. Kunigų priešinimasis – kitas dalykas. Tai tikras faktas, ir su juo reikia skaitytis.

Tačiau jeigu į šią priešpriešą reikia atsižvelgti netgi pasirenkant šriftą, tai kaip apie ją galima pamiršti svarstant tolesnį numatomo leisti laikraščio likimą? Tas laikraštis bus arba nebus palankus lenkiškumo tendencijoms. Jeigu palankus, tai lietuvių savimonės jis nežadins. Jeigu nepalankus, tai visos leidėjų pastangos suduž, sutikę kunigų, turinčių didžiulę įtaką liaudžiai, pasipriešinimą. Tada ir šiam laikraščiui teks laikraščio "Auszra", persekioto lenkų visuomenės ir pagaliau nustojusio eiti, likimas.

Lenkofilai, matyt, su ypatingu dėmesiu stebi, kuo baigsis lietuvių partijos bandymas gauti leidimą laikraščiui lotynų, t.y. lenkišku, šriftu. Jie turi visas priemones nutraukti laikraščio leidimą, kai bus reikalinga; tačiau jeigu vyriausybė leis lotyniško, t.y. lenkiško, šrifto vartojimą, tai šis leidimas bus nurodomas kaip precedentas ir, žinoma, bus dedamos visos pastangos ir visiškai atšaukti grafo Muravjovo potvarkį.

Beje, šnekant apie tą paslaptinę, kuriuo apgaubė save lietuvių partijos nariai, negalima nepaklausti, ar tikrai ta partija taip labai rūpinasi lietuvių interesais? Ar nesislepia po lietuvių liaudies mylėtojų firma jų nesutaikomi priešininkai? Kai taip stipriai plėtojama lotynų-lenkų intriga, tai anaiptol nėra neįmanoma.

Ne, ne grafo Muravjovo potvarkį atšaukti dabar pageidautina dėl rusų ir lietuvių tautų interesų, o nuosekliai, atkakliai šį potvarkį įgyvendinti. Ir pati geriausia priemonė negali duoti gerų rezultatų, jeigu ją įgyvendinant svyruojama, nuolaidžiau jama priešininkams. Iki šiol Rusijos vyriausybė atmesdavo visus lenkų partijos bandymus atsikratyti grafo Muravjovo potvarkio. Taip pat pageidautina, kad panašūs bandymai būtų nuolat atmetami ir ateityje. Tačiau šito maža. Būtų labai pageidautina, kad ne tik grafo Muravjovo potvarkis liktų galioti, bet ir būtų pašalintos tos negeros lietuvių tautai pasekmės, kurios iš dalies teko jai vykdant šį potvarkį 7 ir 8 dešimtmečiais. To siekiant, manyčiau būtina padaryti:

1. Tariama dingstis, dėl kurios kunigai atsisako paremti rusų vyriausybės išleistų religinio turinio knygų platinimą, yra ta, kad tose knygose neišvengta klaidų ir vertimo netikslumų. Į šį nurodymą verta atsižvelgti: galbūt 1866 ir 1867 metais išleistose knygose, kaip visiškai naujame darbe, ir yra kokių nors redakcinių netikslumų. Todėl būtų naudinga 1866 ir 1867 metais išleistas

religinio turinio knygas kruopščiai peržiūrėti. Yra rusų mokslininkų, kurie galėtų pareikšti kompetentingą nuomonę tuo klausimu. Jiems galima priskirti Imperatoriškosios mokslų akademijos ordinarinį akademiką ir S.Peterburgo universiteto profesorį I.Jagičių, Maskvos universiteto Indoeuropiečių kalbų lyginamosios gramatikos katedros docentą F.Fortunatovą bei Varšuvos universiteto ordinarinį profesorį A.Budilovičių ir kt. Atsižvelgus į minėtų asmenų nurodymus ir būtų galima iš naujo išleisti religinio turinio knygų lietuviams bei žemaičiams.

Kad kunigai prarastų teisę nurodinėti naujų leidinių netobulumus, kuriuos, žinoma, lengva susigalvoti, ir būtų jiems atimta galimybė priešintis naujų religinio turinio leidinių platinimui liaudyje, būtina pareikalauti šių leidinių aprobacijos religiniu požiūriu iš aukščiausiosios Romos katalikų bažnyčios valdžios Rusijoje. Jokių teisėtų pretekstų išsisukti nuo šio reikalavimo vykdymo Romos katalikų metropolitas neturi ir negali turėti, kadangi knygos, apie kurias kalbama, niekuo nesiskiria nuo originalų. Be šios sankcijos religinio turinio knygų plitimui kunigai būtinai priešinsis.

2. Nereikia apsiriboti religinio turinio ir mokykloje naudojamų knygų leidimu; reikia pasirūpinti ir tuo, kad liaudžiai, susipažinusiai su rusišku alfabetu, būtų duodama medžiaga naudingam ir pamokančiam skaitymui; todėl reiktų leisti knygas ir brošiūras, kuriose būtų naudingų liaudžiai žinių. Vadinasi, galėtų būti išverstos knygelės ir brošiūrėlės, pvz., Vilniaus liaudies mokyklų direkcijos nurodytos sekmadieniniams ir šventiniams skaitymams kaimo mokyklose; labiausiai tinkančios Lietuvai knygos, išleistos S. Peterburge, skaitymams Saulės miestelio auditorijose ir Maskvoje – liaudies skaitymų tvarkymo komisijos, parinktos iš S. Peterburgo bei Maskvos raštingumo komitetų leidinių.

3. Savaiame kylantis klausimas, kam būtų galima pavesti minėtų knygų ir brošiūrų vertimus, yra lengvai išsprendžiamas. Prisiminkime, kad Panevėžio mokytojų seminarija jau parengė 108 jaunuolius, mokančius žemaičių tarmę. Tarp jų yra ir tokių, kurie, suprasdami panašių vertimų svarbą, patys savanoriškai imasi panašaus darbo. Pavyzdžiui, vienas iš baigusiujų Panevėžio seminarijos mokymo kursą neseniai parengė spaudai Ušinskio

“Gimtojo žodžio” vertimą į žemaičių kalbą. Žinoma, panašių vertimų aukštesnio lygio redakcinę leidinių priežiūrą reiktų pavesti vienam iš universiteto profesorių, gerai susipažinusių su lietuvių–žemaičių tarmėmis.

4. Jeigu į šiuos samprotavimus būtų atsižvelgta, tai minėtiems leidiniams išleisti būtina išrūpinti ypatingą sumą. Iki šiol Vilniaus švietimo apygardos žinioje, išskyrus vieną kart 1865 m. paskirtus 7000 rb, panašaus kredito nebuvo. Jeigu švietimo apygarda, suprasdama knygų, išleistų rusišku šriftu, platinimo svarbą tarp lietuvių ir žemaičių, visiškai nenutraukė leidybinės veiklos, tai ji pati turėjo surasti tokiai veiklai lėšų. Jeigu būtų pripažinta, kad tikslinga išplėsti jos leidybinę veiklą, tai jai reiktų skirti ir ypatingą kreditą.

5. Kartu būtina išreikalauti, kad grafo Muravjovo potvarkis būtų privalomas ne tiktai vienai Vilniaus cenzūrai, bet visai cenzūros žinybai; nes kas nebus leidžiama spausdinti Vilniaus cenzūros, gali būti leista spausdinti, pvz., Peterburgo cenzūros.

6. Pagaliau būtina, kad vietos valdžios imtųsi energingų priemonių sumažinti arba visiškai nutraukti kontrabandinį knygų ir leidinių lietuvių bei žemaičių tarmėmis lotynų šriftu įvežimą, taip pat atimti iš liaudies knygas bei leidinius, patekusius liaudžiai neteisėtu keliu.

Originalą atitinka: rūmų tarėjas (parašas neįskaitomas)

Versta iš rusų k. Nuorašas